

KASZA PÉTER

NÉHÁNY KIEGÉSZÍTÉS BRODARICS ISTVÁN TANULMÁNYAINAK
KÉRDÉSKÖRÉHEZ

Három évvel ezelőtt írtam a Századokba egy cikket *Egy karrier hajnala* címmel,¹ mely nem sokkal korábban megvédett disszertációm egyik fejezetének átdolgozott és némileg bővített verziója volt. Ebben a tanulmányban Brodarics István családi viszonyaival és egyetemi tanulmányaival kapcsolatban írtam le mindazt, amit az addig kezembe került szakirodalom, illetve saját kutatásaim alapján tudtam vagy tudni véltem.

Még jelentős humanistáink esetében is közhely, hogy életük korai szakaszairól, illetőleg tanulmányaikról sokszor csak igen gyér és nagyon szétszórt adatok állnak rendelkezésünkre, ezért ha valamilyen összefüggő pályaképet akarunk felrajzolni, mikrofilológiai módszerekkel kell szálanként összeszóni az életrajz szövetét. Nincs ez másként Brodarics esetében sem, és fent említett cikkemben erre az összeszalázásra tettem kísérletet. Ha azonban az ember komolyan foglalkozik egy témával, akkor minden írása bizonyos értelemben csak *Forschungsbericht*nek tekinthető, amennyiben a kutatás pillanatnyi állásáról ad számot újabb adatok felbukkanásáig. Mostani, rövid írásomban ezt a korábbi cikkemet szeretném kiegészíteni néhány, időközben felbukkant adalékkal, és ezzel tisztelni a fáradhatatlanul munkálkodó Ritoókné Szalay Ágnes előtt.

Brodarics tanulmányai esetében főleg két problémával kellett szembenézni. Az egyik az időtartam volt, különös tekintettel a fokozatszerzés évére, a másik a helyszín vagy helyszínek kérdése. Az időtartam esetében a fő gondot az jelentette, hogy nem tudjuk, Brodarics mikor érkezett Itáliába. A Veress Endre által közölt matrikula-bejegyzések alapján csak annyi bizonyos, hogy a fiatal humanista 1501 októberében már Padovában tartózkodott, mivel tanúként részt vett Csézy András, a későbbi esztergomi prépost doktori vizsgáján.² De némiképp bizonytalanak tűnt a hazatérés dátuma is. Brodarics 1512-

¹ KASZA Péter, *Egy karrier hajnala: Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez*, Száz, 2008, 1187–1208.

² 1501. október 5. „Super aula prima episcopatus Paduani. Privatum examen in iure canonico et doctoratus domini Andreae Pannonii Quinqueecclesiensis, canonici ecclesiae Zagabriensis. Testes: Magnificus D. Paulus Banfy et D. Blasius Banfy nobiles viri. D. Franciscus Aladar custos et canonicus ecclesiae Albaeregalis. D. Franciscus Therek archidiaconus et canonicus ecclesiae Zagabriensis. D. Stephanus Brodaricz canonicus ecclesiae Zagabriensis. D. Sigismundus Raskay archidiaconus et canonicus ecclesiae Strigoniensis. Omnes Paduani studentes.” Vö. VERESS Endre, *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*, Bp., 1915, 23 (kiemelés tőlem – K. P.).

ben, egy Aldus Manutiusnak írt levelében azt írja, hogy kb. hat évvel azelőtt hagyott nála kinyomtatás végett egy Janus-kéziratot, akkor, amikor épp Padovából tért haza. Vagyis eszerint a doktorkalap megszerzését 1506-ra datálhatjuk. 1506 decemberében Brodarics mindenesetre már bizonyosan rendelkezett a doktori titulussal, mert egy esztergomi tárgyalás periratában már *decretorum doctorként* szerepel.³ Az 1506-os hazatérés csak azért látszott problémásnak, mert a legkorábbi ránk maradt Brodarics-levél, mely Kasu Albert zágrábi prépostnak szól, valamikor 1505 nyarán kelt,⁴ és arról tudósít bennünket, hogy Brodarics a Lukács zágrábi püspökkel támadt viszálya nyomán (a püspök 300 arany elsikkasztásával vádolta kanonokját) kénytelen volt hazatérni Itáliából.⁵ Felmerült tehát a probléma, hogy Brodarics vagy rosszul emlékezett 1512-ben hazatérésének dátumára, így az Aldus-levélben szereplő *sexto iam circiter abhinc anno* fordulat valóban csak *körülbelüli* évszámot ad meg, tehát akár hét évnek is értelmezhető, azaz Brodarics nem 1506-ban, hanem 1505-ben tért haza; vagy mégis elfogadjuk az 1512-től visszszámolt hat esztendő, és eszerint Brodarics az 1505-ös sikkasztási ügy lezárása, tisztázása után *visszament* Itáliába, hogy egy doktori vizsgával lezárja tanulmányait.

Ami a helyszín kérdését illeti, azt kellett tisztázni, melyik egyetemen is tanult Brodarics. Padovára Veress említett közlése nyomán régóta megdönthetetlen bizonyítékunk volt, és ezt támasztotta alá az Aldusnak írt levél is, melyben Brodarics *expressis verbis* úgy fogalmazott, hogy Velencébe Padovából hazafelé tért be. Brodarics a ránk maradt leveleiben más egyetemről nem tett említést. Az egyetlen kivétel egy *lapsus* egyik 1533 márciusában, Nádasdy Tamáshoz írt levelében, ahol egy Márk nevű tanító érdekében igyekszik közbenjárni azon az alapon, hogy, mint írja, Márk testvérével együtt tanultak Padovában. Hogy pontosak legyünk, a levél kéziratában eredetileg Bologna (Bononiae) állt, amit Brodarics saját kezűleg áthúzott és Padovára (Patavii) javított. E tévesztés nyomán nyilván felmerült a gyanú, hogy Brodarics Padova mellett Bolognában is diákoskodott, különben nem téveszthette volna el, hol is koptatta az iskolapadot Márk tanító bátyjával. A probléma az volt, hogy más alkalommal sem ő nem tett említést Bolognáról, sem pedig a bolognai egyetem anyakönyveiben nem szerepelt a neve. A Bologna mellett perdöntő bizonyítékot egy Jean de Pins nevű francia humanista szolgáltatta, aki 1505 szeptemberében Bolognában megjelentette két hónappal korábban elhalálozott mesterének, Filippo Beroaldónak az életrajzát, és ebben megemlítette, hogy Beroaldo számos

³ Sánkfalvy Miklós pozsonyi prépost és a pozsonyi káptalan közti perről van szó. „Tandem anno [1506], quo supra, decima septima die mensis decembris dominis Thoma Amadeo de Ferraria dd. etc., Nicolao Lectore, Gregorio Licenciato et Johannes Kermendio, *Stephano Brudarycz decretorum doctoribus*, ac Nicolao de Quinqueecclesiis iudicibus delegatis, in porticu ecclesiae Strigoniensis hora completorii pro tribunali sedentibus...” Vö. KNAUZ Nándor, *A pozsonyi káptalannak kéziratai*, Magyar Sion, 4(1866), 381–382 (kiemelés tőlem – K. P.).

⁴ A levél eredeti példánya nem maradt ránk, csak Georg Marcelovic átírata, azon pedig nincs dátum, csupán a margón szerepel az 1505-ös évszám. Mivel Brodarics Jean de Pins tanúsága szerint még Filippo Beroaldo halála (1505. július 7.) előtt elhagyta Bolognát (vö. RÉVÉSZ Mária, *Néhány adat Philippus Beroaldus maior magyar összekötetéseihez*, EPhK, 1941, 164–166), a kínos zágrábi affér elintézését legvalószínűbben nyárra datálhatjuk.

⁵ Vö. Ivan TKALČIĆ, *Monumenta Historica Zagrabiae*, Zagrabiae, 1896, 48.

tanítványa közül név szerint is fontosnak tartja följegyezni tanuló- és lakótársának, a pannóniai Brodarics István kanonoknak a nevét.⁶ Közvetett bizonyítékok alapján tehát mindenképp igazolható volt, hogy Brodarics Bolognában is képezte magát.

Ezek voltak azok a főbb adatok, amiknek 2007–2008-ban a birtokában voltam, és amelyek tükrében a helyszín-kérdést megnyugtatóan lezártnak lehetett tekinteni. Ami pedig a doktori cím megszerzésének dátumát illeti, arra megfogalmaztam egy hipotézist, ami a dátumok ismeretében hihetőnek látszott, de források hiányában nem volt egyértelműen igazolható.

A hipotézis lényege a következő volt. Brodarics tanulmányait Padovában kezdte, ahol 1501 őszén már bizonyosan beiratkozott hallgató volt, és ahol, Jean de Pins tudósítása szerint, a neves Calphurniust hallgatta. Innen ment át Bolognába, talán 1503 elején, padovai mestere ugyanis 1503. január 19-én váratlanul meghalt.⁷ Pins nem említi, hogy Beroaldo halálának köze lehetett Brodarics Bolognából való távozásához, azt a francia *condiscipulus* az otthonról érkező aggasztó híreknek tulajdonította. Ezek alighanem nagybátyja, Jalsity János bebörtönzéséről és az ő maga ellen emelt sikkasztási vádról szóltak, amik miatt Brodarics kénytelen volt hazatérni, még valószínűleg 1505 nyarán. Mivel Brodarics mecénásai eredetileg Tuz Osvát zágrábi püspök, majd annak utóda, Baratin Lukács voltak, amikor Lukács püspökkel megromlott a viszonya, Brodaricsnak új pártfogó után kellett néznie. 1517-ben kelt címerbóvító levelének tanúsága szerint Itáliából hazatérve előbb az esztergomi érsek, Bakócz Tamás szolgálatába állt, majd hamarosan az egyébként szintén kiváló bolognai kapcsolatokkal rendelkező Szatmári György pécsi püspök titkára lett.⁸ Ha tehát Brodarics visszatért Padovába, hogy befejezze tanulmányait, azt már talán Bakócz támogatásával tette.

A visszatérésre azonban nem volt semmilyen adatom, ami tulajdonképpen figyelmetlenséggel magyarázható. Valamiképpen ugyanis elkerülte a figyelmemet Varga Imrének egy 1975-ben, az ItK-ban közzétett írása, mely a 15–16. század fordulóján Padovában tanuló magyar hallgatókról szól.⁹ A cikk Martellozzo Forin egyetemtörténeti tanulmányainak

⁶ „...sed neque tamen a me sine piaculo taceri poterit Stephanus Pannonius, cognomento Brodarichus Zagroviensis contubernalis ante et condiscipulus meus iuvenis summo ingenio et incredibili facilitate et memoria praeditus, qui tametsi olim adhuc adulescentulus Patavii Calphurnium plusculos annos audiisset, sic tamen sub hoc nostro communi praeceptore profecerat, ut nisi suorum litteris iussus alio vertisset ingenium, magnum in eo studiorum genere fructum facturum videretur.” Vö. RÉVÉSZ, *i. m.*, 164–166.

⁷ A velencei Marino Sanudo naplójában január 19-i dátummal szerepel a hír, hogy Calphurnius váratlanul meghalt: „Come Calphurnio, legeva la rethorica, era morto di morte subitana.” Vö. Vittorio CIAN, *Un umanista bergamasco del Rinascimento: Giovanni Calphurnio*, Milano, 1910 (Estratto dall’Archivio Storico Lombardo, Anno XXXVII, Fascicolo 27), 10.

⁸ „...primum reverendissimi domini Thomae cardinalis Strigoniensis ac patriarchae Constantinopolitani etc. aulam es secutus, succedente deinde tempore in obsequia reverendissimi in Christo patris domini Georgii episcopi Quinqueecclesiensis, summi et secretarii cancellarii nostri, fidelis nostri, nobis sincere dilecti asciri voluisti, apud quos et maxime apud ipsum dominum episcopum Quinqueecclesiensem, qua fide, integritate, constantia, qua praeterea industria ac sollicitudine sis versatus...” Vö. KUJÁNI Gábor, *Brodarics István levelezése 1508–1538*, Történelmi Társulat, 1908, 343.

⁹ Vö. VARGA Imre, *Magyarországi tanulók a padovai egyetemen a XV–XVI. századfordulón*, ItK, 1975, 211–218.

magyar vonatkozásaira hívta fel a hazai kutatók figyelmét. Martellozzo Forin ugyanis olyan forráscsoport, a padovai egyetemi jegyzőkönyvek (*Notarile*) alapján dolgozott, melyeket Veress Endre nem használt kutatásai során. Ebben említenek egy bizonyos Stephanus Broloolith nevű magyar illetőségű személyt, aki 1505. december 26-án tanúként szerepelt egy okiraton.¹⁰ Már Varga felvetette egy lábjegyzetben, hogy esetleg Brodarics állhat a torzult névalak mögött, de bizonyosat nem mondhatott, hiszen a cikkét ő Martellozzo Forin könyve alapján írta, így az eredeti iratot nem volt módja ellenőrizni. Nekem, az akkor épp Padovában tartózkodó Petneházi Gábor kollégám segítségével sikerült megszerezniem az említett jegyzőkönyvi oldal másolatát, és ezen egyértelműen látszik, hogy a tanú neve nem *Broloolith*-nak, hanem *Steffanus Brodoric*-nek olvasandó. Szinte teljes bizonyossággal állítható tehát, hogy valóban a mi Brodaricsunkra utaló adat található a padovai jegyzőkönyvben. Ez az apró adat pedig a hiányzó bizonyítékot szolgáltatja Brodarics életének 1505–1506-os periódusához, egyben az általam felállított hipotézis igazolásához. Brodarics ugyanis ezek szerint valóban hazatért Bolognából, hogy tisztázza magát a vádak alól, majd amikor ez sikerült, 1505 végén visszatért Itáliába. Közben Beroaldo mester is meghalt, így Bolognába már felesleges lett volna visszatérnie, talán emiatt is választotta az amúgy is közelebb fekvő Padovát. 1505 karácsonyán már mindenképp itt tartózkodott, ami mindenképp alátámasztja azt, amit 1512-ben írt, hogy tí. hat évvel azelőtt, ténylegesen már 1506-ban hagyta el az olasz egyetemi várost, hogy végleg hazautazzon Magyarországra.¹¹

Az utóbbi időszakban pedig a bolognai tanulmányokkal kapcsolatban is előkerült egy minden eddiginél perdöntőbb, mert személyesen Brodaricstól származó bizonyíték. Bécsi kutatásaim során ugyanis több mint száz, eddig kiadatlan és ismeretlen Brodarics-levelet találtam a Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica anyagában, melyek számos ponton módosítják, bővítik a Brodariccsal kapcsolatos ismereteinket.¹² A számos ottani irat közt fennmaradt egy Brodaricstól származó saját kezű fogalmazvány is, mely ugyan datálatlan, de keletkezése belső érvek alapján nagy biztonsággal 1529 februárjára tehető. Ez tulajdonképpen nem levél, hanem különböző utasítások halmaza, melyekkel Brodarics Tardy Mihály pécsi kanonokot látta el. A kézirat elég hosszú, összesen nyolcoldalas, olvasását sok áthúzás és satírozás nehezíti, és igen különféle témákat érint, amikben Tardynak el kellett járnia nemcsak Szapolyainál, de annak udvarában élő egyes uraknál is. Brodarics többek közt azzal is megbízta küldöncét, terjessze királya elé abbéli óhaját, hogy köszvényét kezelendő, mely egyre komolyabban kínozza, és ha hamarost nem kezelheti, végzetessé is válhat, Itáliába, közelebről Velencébe akarna utazni, mivel ott egyrészt jobb orvosok vannak, mint Magyarországon, másrészt számos meleg vizű gyógyfürdő is található a környéken, melyek messze a legalkalmasabbak ízületi bántalmak kezelésére. Brodarics azzal érvelt, hogy mivel a következő hónapokban a diplomácia helyett úgyszólván a fegyvereké lesz a döntő

¹⁰ Vö. VARGA, *i. m.*, 218.

¹¹ Doktori vizsgájának adatai sajnos nem ismertek. Elda Martellozzo Forin ugyan 1969-ben közzétette a padovai egyetemen 1500–1526 között fokozatot szerzett hallgatók adatait (vö. E. MARTELLOZZO FORIN, *Acta graduum academicorum*, Padova, 1969), de ezek közt Brodarics vizsgája nem szerepel.

¹² Az újabban előkerült leveleket a várhatóan 2012 januárjában megjelenő kritikai kiadásban tervezem közzétenni.

szó (Szapolyai pár hónappal korábban sereg élén tért vissza lengyelországi száműzetéséből, hogy visszahódítsa Magyarországot Habsburg Ferdinándtól, illetve ekkor már biztos volt, hogy a szultán is hadat vezet Magyarországra), az uralkodó a harcokban járatlan humanistának úgysem venné nagy hasznát, most lenne tehát alkalmas a pillanat, hogy pár hónapra nélkülözve szolgálatait elengedje Itáliába. Mivel azonban Szapolyai hadban áll Ferdinánddal, gondot jelent már az odajutás is, amint erről a volt kancellár követének szintén be kellett számolnia. Itáliába jutni ugyanis két módon lehet: vagy a lengyelországi Gdańkban hajóra szállva Németországon keresztül óriási kerülővel, hatalmas költséggel és a gyakran viharos tenger veszélyeit is kísértve (Brodaricsnak ehhez a megoldáshoz láthatólag nem fűlik a foga), vagy pedig mégis Ferdinánd területén keresztül, ami sokkal rövidebb, gyorsabb és olcsóbb, ehhez azonban, lévén ellenfelek, megbízható menlevél kell. Brodarics, a tapasztalt diplomata azonban kész tervet terjeszt Szapolyai elé. Úgy véli, a menlevelet Zsigmond lengyel király és/vagy Szydłowiecki kancellár, mindketten Brodarics régi ismerősei és pártfogói, könnyedén kieszközölhetnék Ferdinándtól, főleg ha a Habsburg uralkodó főkancellárjának, Bernhard Cles tridenti érseknek a közbenjárását kéri, aki már csak azért is bízást segíteni fog, így a követutasítás szövege, mivel Brodaricsnak Bolognában iskolatársa volt!¹³

Ez az odavetett mellékmondat pedig nem csak arra szolgálta, közvetlenül Brodarics-tól való cáfolthatatlan bizonyítékot, hogy a jeles humanista valóban tanult Bolognában, de egyrészt segít megbízhatóan tisztázni, mikor tette ezt, másrészt pedig, mintegy mellesleg, értesülünk általa, hogy Szapolyai egyik első számú diplomatája milyen régi és személyes jellegű kapcsolatot ápolt az ellenfél főkancellárjával.

Bernhard Cles nemrég megjelent életrajzából¹⁴ tudható, hogy a fiatal nemes úr alsóbb iskoláit a híres Veronában végezte, ahonnan 1504 folyamán települt át Bolognába, hogy ott a humaniorák mellett római és kánonjogot tanuljon. A későbbi főpap 1511-ig tartózkodott a régi olasz egyetemi városban, de Brodariccsal kötött ismeretsége szempontjából csak az első évek érdekesekek. Mivel Brodarics 1505 tavaszán–kora nyarán biztosan elhagyta Bolognát, ahová nem is tért vissza többé, Cles pedig csak 1504-től tartózkodott ott, ezzel igazolható az a korábbi vélekedésem, amiben cáfoltam Gerézdi Rabánnak Brodarics tanulmányairól felállított kronológiáját,¹⁵ és a bolognai tanulmányokat 1503–1505 közé datáltam.¹⁶

A fenti adatok nyomán, remélhetőleg, már kissé több fény dereng Brodarics karrierjének hajnalán is.

¹³ „Fortasse autem ad intercessionem vel serenissimi regis Poloniae vel Christophori castellani Cracoviensis, tanquam cancellarius regis Poloniae medio episcopi Tridentini, qui alioqui est mihi est antiquus amicus et olim in studio Bononiensi condiscipulus posset id pro me impetrari.” Vö. HHStA, Ung. Akt. Fasc. 13. Konv. C, fol. 64r.

¹⁴ Alfred A. STRNAD, *Bernhard von Cles (1485–1539): Herkunft, Umfeld und geistiges Profil eines Weltmannes der Renaissance. Zum Erscheinungsbild eines Trientner Kirchenfürsten im Cinquecento*, Innsbruck, 2004, 31–32. – Köszönöm Petneházi Gábor kollégámnak, hogy Bécsben lemásolta számomra a Magyarországon hozzáférhetetlen kötet megfelelő részeit.

¹⁵ GERÉZDI Rabán, *Aldus Manutius és magyar barátai*, MKsz, 1945, 64–65.

¹⁶ Vö. KASZA, *Egy karrier hajnala, i. m.*, 1196–1198.